

Скриль С. А., Херсонський економіко-правовий інститут

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТІВ
ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ДЕРЖАВ ЄС
ТА УКРАЇНИ)**

У статті розглянуті проблеми правового регулювання інститутів політичної системи в умовах глобалізації. Досліджуються фактори впливу глобалізаційних процесів на розвиток політичних систем, а також принципи ефективного правового регулювання політичних інститутів.

Поглиблення інтеграції України в Європейське співтовариство потребує наукового дослідження тенденцій розвитку політичних

систем різних країн в умовах глобалізації. Як слушно зазначив відомий американський політолог З. Бжезінський, процес трансформації сам по собі не є безперервним, а складається з послідовних окремих фаз [1, с. 4]. Для визначення етапів такої трансформації важливим напрямком аналізу виступають особливості становлення політичних інститутів в різних соціально-економічних умовах, функціонування політичних систем в умовах глобалізації та регіоналізації.

Важливим фактором впливу на розвиток політичних інститутів також є нормативна складова. Таким чином, політична і правова системи співіснують в єдиній «матриці політико-правового простору».

Однією з найактуальніших політико-правових проблем є проблема ефективності законодавства у сфері регулювання інститутів політичної системи. Політологічний зміст проблематики полягає у дослідженні умов досягнення консенсусу між всіма політичними акторами з метою створення сприятливого середовища для проведення правових реформ у суспільстві. Юридичний зміст – у визначенні критеріїв якісних законів, механізмів їх адаптивного застосування.

Також актуальність тематики статті полягає в дослідженні проблеми, що має, крім теоретичного, важливе практичне значення. Так, проведення в Україні комплексної державно-правової реформи є умовою цивілізованого розвитку держави і суспільства.

Питання ефективності законодавства у сфері регулювання політичних інститутів розглядались, зокрема, у працях В. Авер'янова, О. Андрійко, С. Дубенко, Л. Кривенко, Є. Кубка, Н. Нижник, Ю. Тихомирова, В. Цветкова та інших.

У науковому співтоваристві не існує єдиної точки зору на причини глобалізації. Економісти стверджують, що глобалізація є результатом транснаціоналізації фінансових ринків. Культурологи вважають, що глобалізація пов'язана з вестернізацією культури. На думку політологів, її причиною є експансія «демократичних цінностей» [2, с. 45]. Незаперечним є лише визнання глобалізації об'єктивним процесом, що має системний характер та охоплює всі сфери суспільного життя. В результаті глобалізації світ стає більш пов'язаним і більш залежним від усіх його суб'єктів. У політиці глобалізація полягає в послабленні національних держав, трансформації їх політичних систем у напрямку уніфікації політичних режимів, формуванні єдиних стандартів функціонування інститутів політичних систем, тотальній імплементації норм міжнародного права у національні правові системи.

На думку С. Наумкіної та Ю. Ткачук, глобалізація – якісно самостійна, складна система явищ і відносин, цілісна в її системності, але внутрішньо вельми суперечлива. Глобалізація (як глобальний про-

цес) зачепила повної мірою лише такі галузі, як світові інформаційні мережі, банківсько-фінансова сфера, діяльність транснаціональних корпорацій, а в геополітичному плані обмежилась ареалом найбільш розвинених країн. Становленню транснаціональних політичних, економічних і культурних просторів сьогодні протистоять міцні центробіжні тенденції [3, с. 128].

Поняття «політична система», що відбиває стан політичного життя суспільства, політичних явищ і процесів у певній цілісності та усталеності, було введено в політичну науку в середині ХХ ст. На той час у більшості держав Європи формувались нові політичні системи, які створювались «під прапором» боротьби з тоталітаризмом. Поетапне розширення Європейського Союзу об'єктивно призвело до трансформації «європейського простору» – зміні орієнтирів політичного, соціально-економічного та ідеологічного розвитку держав Співтовариства. Політичні системи країн Європи стали більш відкритими для впливу інститутів Європейського Союзу та менш самостійними. Часткова відмова від державного суверенітету на користь наднаціональних органів Європейського Союзу стала обов'язковою умовою членства у Співтоваристві.

Слід зазначити, що історичний період становлення та розвитку сучасних політичних систем охоплює другу половину ХХ ст. (після закінчення Другої світової війни) та початок ХХІ ст. Саме в цей час відбувається поетапна конвергенція форм державного правління – інституційне оформлення поліархій. Також на європейському просторі нормативно утверджуються єдині стандарти виборчого процесу, юридично визначаються основні критерії демократичного суспільства.

Найважливішим чинником стрімкого зближення інститутів політичних систем держав Західної, Центральної та Північної Європи є їх спільне існування в межах Західної цивілізації, ознаками якої є: антропоцентризм як світоглядний принцип (визнання людини її прав основною цінністю), лібералізм – в економічній сфері, плюралізм – у політичній, толерантність – у сфері культури. Зазначені фактори мали вплив на створення в європейських державах подібних за формою та змістом політичних інститутів. Як наслідок, на «європейському просторі» у ХХ сторіччі сформувався полікратичний тип форми держави з наступними ознаками :

1) соціальним середовищем її існування є відносно однорідне суспільство з численним та міцним середнім класом;

2) органи державної влади формуються в результаті застосування певних демократичних способів, а стосунки між ними складаються

на основі принципів поділу державної влади, системи стримувань і противаг, взаємодії і субсидіарності влади;

3) територіальна структура держави складається з урахуванням балансу інтересів центру та місцевих територіальних спільнот різних рівнів;

4) у діяльності органів державної влади особливу увагу звертають на демократичні форми і методи (зокрема, пошуку компромісу, консенсусу), хоча не виключається й примус, за умов загрози конституційному ладові, демократичному порядку;

5) у певному обсязі використовуються різні форми участі громадян в управлінні державою, а політичні партії та групи тиску створюють умови для деконцентрації політичної, а отже, державної влади;

6) проголошуються та здійснюються на практиці основні демократичні права і свободи громадян, засновані на визнанні загальнолюдських цінностей [4, с. 56].

Таким чином, першим спільним фактором розвитку та критерієм зближення європейських політичних інститутів є цивілізаційний.

Наступним елементом впливу на розвиток та функціонування політичних систем держав ЄС виступає цілеспрямована діяльність основних інститутів Європейського Союзу з метою формування єдиного «політико-правового простору». Так, Європейський парламент, Європейська Комісія, Рада ЄС за своїм функціональним призначенням приймають акти, які мають як обов'язковий, так і рекомендаційний характер для національних органів держави. Тобто, «програмуються» моделі подальших політичних рішень національних парламентів і урядів держав ЄС. Фактично створюються уніфіковані нормативи політичної діяльності на єдиному європейському просторі.

Третім фактором впливу на трансформацію політичних інститутів є активізація діяльності міжнародних організацій та транснаціональних компаній. «Все частіше внутрішня політика держав, – зазначає В. Буткевич, – формується в кабінетах МВФ, МБРР і подібних організацій, а не демократично обраними парламентами держав. Крім того, транснаціональні компанії досягли таких успіхів, що багато суверенних держав, які відмовляли їм у чіткому статусі в міжнародно-правових відносинах, сьогодні самі слугують їм, але вже як заманеться цим компаніям» [5, с. 18].

У той самий час, однією із сучасних тенденцій розвитку держав є регіоналізація, сутність якої полягає в переміщенні центру прийняття політичних рішень на рівень регіонів. Як наслідок – поглиблення

демократизації суспільства, з однієї сторони, посилення сепаратистських настроїв, – з іншої. Визначення «сепаратизм» передбачає як рух за відокремлення частини території від держави і отримання повної незалежності, так і отримання широкої автономії.

Політико-правовою основою сучасного сепаратизму виступає принцип самовизначення, тобто постійно діюче право народу вільно визначати свій політичний статус. Принцип самовизначення має певні негативні наслідки для світового співтовариства. Так, розпад СРСР, Югославії виявив тенденцію до подрібнення держав і появу таких, що не здатні формувати стійкі інститути політичної системи. Як наслідок, – тривале відставання новостворених держав у всіх сферах суспільного життя та нездатність інститутів політичної системи адаптуватись до викликів міжнародних відносин.

Отже, особливість трансформації інститутів політичних систем у державах Європейського Союзу полягає у конфліктному співіснуванні двох протилежних тенденцій – зближенні правових режимів діяльності, уніфікації нормативних актів, що приймаються на єдиному «політико-правовому просторі», – з однієї сторони, та формуванні нових регіональних політичних акторів, – з іншої.

Визначивши об'єктивні фактори розвитку політичних систем в сучасному світовому порядку, зокрема, політичних систем держав ЄС, необхідно встановити принципи та критерії ефективного правового регулювання політичних інститутів.

Як зазначають Н. Онищенко та С. Бобровник, у політичній системі право повинно точно відображати соціальні інтереси, потреби, соціальні цінності, яким віддають перевагу великі і малі соціуми і окремі члени суспільства. Можна стверджувати, що існує своєрідна ієрархія цих цінностей : одні з них оцінюються вище, інші – нижче. І право повинне це точно встановлювати, враховувати, використовувати для ефективного регулювання суспільних відносин [6, с. 15]. Метою ефективного законодавства є досягнення узгодженості інтересів суб'єктів правовідносин, а результатом ефективного законодавства є правопорядок.

Визначаючи зміст ефективного законодавства як соціального явища, необхідно звернути увагу на його складові, а саме – якісні закони, адаптивне правозастосування та правосвідомість суспільного консенсусу.

Особливості правового регулювання інститутів політичної системи полягають у реалізації універсальних конституційно-правових засад демократичної держави, які за своїм юридичним змістом охоплюють складові ефективного законодавства. До юридичних

механізмів ефективного регулювання інститутів політичної системи, зокрема, відносять наступні.

1. Суверенітет народу як право визначати державний та суспільний лад. Цей принцип знаходить своє втілення, наприклад у нормі статті 3 Конституції Франції 1958р. : «... національний суверенітет належить народу». Аналогічні положення можна знайти у текстах Конституції Італії 1947 р., Основному законі ФРН 1949 р. та ін. [7].

2. Виборність основних органів держави. Як правило, цей принцип закріплюється в конституціях або спеціальних (конституційних, органічних)законах держав.

3. Пріоритет прав людини перед правами держави. Цей принцип регламентує «обслуговуючу» функцію держави у правовідносинах із іншими суб'єктами права. Найбільш рельєфно знаходить відображення в адміністративному праві та в адміністративному-процесуальному праві, наріжним принципом якого є презумпція винуватості владного суб'єкта при розгляді судового позову.

4. Рівність усіх перед законом.

5. Конституційне обмеження влади більшості над меншістю. Передбачає прийняття спеціальних законів щодо діяльності опозиції у системі влади.

6. Розподіл влади – це не тільки декларування принципу у Конституції, але й прийняття конституційних законів щодо статусу, режиму діяльності усіх гілок влади.

7. Законодавче регламентування багатопартійності.

8. Ідеологічна багатоманітність, що передбачає як конституційні так і процесуальні гарантії реалізації свободи слова, думки, совісті.

Незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених дослідженню особливостей правового регулювання інститутів політичної системи України, актуальним залишається порівняльний аналіз умов становлення, особливостей розвитку та функціонування політичних систем різних держав у глобалізаційному вимірі.

Загальноновизнаним є факт відставання України від держав Європейського Союзу у формуванні ефективних, адаптованих до викликів сьогодення, політичних інститутів.

Радикальна зміна політичного режиму у 1991 році мала як позитивні, так і негативні наслідки для країни. Відсутність у політичного керівництва держави досвіду демократичного правління, аморфність громадянського суспільства, структурованість влади по авторитарному зразку призвели до формування неправового суспільства. Саме такий стан держави і суспільства був «законсервованим», що зумовило

кризові явища як у політичній, так і соціально-економічній сферах на протязі багатьох років.

Наукове обґрунтування шляхів подолання системної кризи держави і суспільства в Україні виходить на перший план серед інших завдань політичної науки. Традиційно не втрачає наукової ваги системне дослідження досвіду політичних реформ у розвинених країнах Європи.

Бібліографічний список:

1. The National interest. Number 33, Fall 1993. – P. 8
2. Дергачев В. А. Глобалистика / В. А. Дергачев. – М. : Наука, 2005. – 430 с.
3. Наумкіна С. Глобалізація : тенденції інтеграції, універсалізації та поляризації сучасного світу / С. Наумкіна, Ю. Ткачук // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6. – С. 121-128.
4. Чиркин В. Е. Сравнительное конституционное право / В. Е. Чиркин. – М. : Международные отношения, 2002. – 728 с.
5. Буткевич В. Виклики міжнародному праву в умовах глобалізації світу / В. Буткевич // Право України. – 2012. – № 3-4. – С. 12-15.
6. Онищенко Н. Соціальна та юридична ефективність законодавства / Онищенко Н., Бобровник С. // Законодавство: проблеми ефективності / В. Б. Авер'янов, В. Н. Денисов, В. Ф. Сіренко, Я. М. Шевченко. – К. : Наукова думка, 2008. – С. 13-26.
7. Конституции зарубежных государств [Текст] : учеб. пособие / сост. В. В. Маклаков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : БЕК, 2000. – 564 с.

В данной статье рассмотрены проблемы правового регулирования институтов политической системы в условиях глобализации. Исследуются факторы влияния глобализационных процессов на развитие политических систем, а также принципы эффективного правового регулирования политических институтов.

This article describes problems of law regulation of political system institutions in tems of globalization. It is based on the exploration of what factors of influence do globalization processes have on the development of political systems, as much as the study of operation of effective law regulation of political institutes.

Стаття надійшла до редколегії 18.09.2014